

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånágisá resolusjávnná baktu ragátmáno 1. bieje 2017 láhkaloahpádusájn åhpaduslágas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoåhpadussaj Vuona rijkán. Vuodoåhpadus le vuodoskávllá ja joarkkaåhpadus. Dát gábtjtjá dav åhpadusáv majt máná ja nuora oadtju vuostasj klássá rájes mánájdásen aktan daj oahppogárvedime ja viddnofágalsj åhpadusprográmmaj joarkkaåhpadusán, gánná oase åhpadusás li vidnudagájn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvvovuodov åhpaduslága ulmmeparagráffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoåhpadusán. Dat sisadná dáv álgadimev, ulmmeparagráffa diededimev ja gálmamá kapihttala: 1. Åhpadusá árvvovuodo, 2. Åhpadusá, ávddánahttema j ávddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skávlá dájmaj hárráj. Oahppoplána fágaj hárráj tjielggi fágaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuonet guovlov fágaj åhpadusá hárráj, ja divna fágaj baktu jáhtuj biejaduvvi åhpadusá vijdes ulme. Åhpadusá vuodon le álles oahppopládna, ja duot dát oasse le tjanádum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggá pedagogihkalsj dájmov bájnnet álles vuodoåhpadusán. Dát le aj vuodon aktisasjbargguy sijda ja skávlá gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skávlá ja åhpadusvidnudagáj ávdásvástádusáv ávddama ja máhtudagá ávddánahttema hárráj divna oassálasstijda vuodoåhpadusán. Divna gudi vuodoåhpadusán barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gá li plánajt dahkamin, tjadádime ja åhpadusáv ávddánahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le åhpadusás ávdásvástadus: åhpadiddje, bagádalle, viehkkebargge, skávlájádediddje, skávlåægáda, ja ietjá virgálettja

skávlán ja áhpádušvidnudaǵájn. Bádjásasj oasse gullu oahppij áhpádussaj ja aj viiddnooahppij, oahppokandidáhtaj, barggogirjje kandidáhtaj ja állessjattuk oassálasstijda vuodoskávlán, joarkkaáhpádusán ja állessjattugij áhpádusán. Bádjásasj oasen aneduvvi buojkuldagá «oahppe», «áhpádiddje» ja «skávllá» gájkaj hárráj gudi áhpádussaj oassálassti, divna virgálattja, divna skávlá ja áhpádušvidnudaǵá. Áhpádiddjijáhpádussaj gullu áhpádusláhka ja guoskavasj vuodoskávlá oahppopládna, dan vuolen aj bádjásasj oasse.

Bádjásasj oasen le stáhtus njuolǵadustjállagin sáemmi gá divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dádjaduvvat dassta gá láǵá áhpádusláǵav ja ietjá guoskavasj njuolǵadustjoahkkev mij gullu áhpádussaj skávlán ja áhpádušvidnudaǵán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam áhpádusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolǵadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam áhpádussaj ja sierraáhpádibmáj, oahppijárvustallamij, áhpádime organiserimij ja æjgátaktisasjbargguj.

Skávllá ja áhpádušvidnudaǵa libá avtaárvvusasj áhpádusarená. Áhpáduš dájn arenájn le sáemmi árvvovuodo ja prinsihpaj milta, valla barggoiellema áhpádusán li muhtem gájjbádusá ja rámma ma li ietjáláǵátja gá áhpádusán mij le skávlán. Áhpádušvidnudaǵájn le, sáemmi gá skávlán, ávdásvásstádusáv jut dat áhpáduš mij vatteduvvá, le áhpásdušláǵa ja oahppoplánaj milta. Gálmáásak aktisasjbargon le guhkes dáhppe ávdedit fáhka- ja viiddnoáhpádusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjávna milta stáhtus álǵgoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhtta galggá láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja ávddánahttet sámeǵielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj boahotá ávddán áhpádusláǵan. Bádjásasj oasse guosská aj sáme skávlláj. Buojkuldaǵa «sáme skávllá» aneduvvá áhpádussaj mij tjuovvu sáme buohtalasj ja sáemmiárvvusasj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sámeǵiela háldadimguovlos. Sáemmi oahppoplána gulluji aj oahppijda gejna la rievtesvuohhta áhpádussaj sámeǵiellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohhta áhpádussaj sámeǵielan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sámeǵiel fáǵan. Skávlán le ávdásvásstádus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Áhpádusá ulmme

Áhpádusláǵa ulmme paragráffa le náv:

Áhpáduš skávlán ja áhpádušvidnudaǵán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væráldij ja

boahhteájggáj, ja vaddet oahppijda ja viddnooahppijda histávrrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv.

Áhpadusá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuojnana friddjavuohta, guojmmegieresvuoha, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuoha ja solidaritiehtta, árvo ma aj báhhti ávddán duon dán religijávnán ja iellemvuojnon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Áhpadus galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábes.

Áhpadus galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájnégattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájádallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válldet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagán. Sij galggi ávdedit dâmadimávov, berustimev ja diehtemvâjnosjvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát lájttálisát ájádallat ja etihkalattjat ja birásdiedulattjat dâmadit. Sij galggi ávdâsvâsstediddje oasâlasjvuodav dâbdddât ja riektáv oassâlasstemij.

Skâvllâ ja áhpadusvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohtádusáv, vieledusáv ja gâjbbádusâjt ja vaddet sidjij hâsstalusâjt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Gâjkkâ givsêdimvuogijt galggi vuosteldit.

(Áhpaduslâhka § 1-1)

1. Áhpadusá árvvovuodo

Áhpaduslâga ulmmeparagrâffa árvo galggi liehket vuodon gâ skâvllâ ásat ietjas dâjmav.

Ulmmeperagrâffa gâvât árhojt ma tjoahkkij Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkedit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak ájggegâvdan ja dâbdddâmahtes boahhteájgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbâj ja dábijda. Da aj vuojnnuji duon dán religijávnán ja iellemvuojnon, ja

li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dá árvo li vuodogierggen skávlå dájmaida. Dá hæhttuji iellen dagáduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppáj skávllåaktisasjvuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagá ávddånime baktu. Árvo galggi bájnnet skávlå ja áhpadiddij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggá agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuojno gaskan. Áhpadiddje vierttiji adnet ietjasa fágulasj dáj dov nav vaj ájnegattja váraida váldeduvvi buoremus láhkáj aktisasjvuoda æjvvalimen.

Sáme skávllå galggá ásadit áhpadusáv gánnå le sámé árvo ja sámegiella, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmmeaparagráffan le aj sámé árvo ja gulluji sámé skávlláj. Sáme skávllån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijvav ja álgoálmukperspektijvav, ja dættodit rubbmelasj ja vuojnjalasj kultuvrraárbev ájggedábálasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjávnajn.

1.1 Almasjárvo

Skávllå galggá gátsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon áhpadussaj ja álles doajmmaj.

Ulmmeaparagráffa vuodon le almasjárvo árvogisvuohta mij vuoset divna ulmutjiin le sæmme árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gå áhpadiddje vuoset huvsov oahppijda ja vuojnna ájnegis oahppev, dâhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvon skávllån ja sebrudagán.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiekkadusás. Da li tsieggidum gájkkásasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gásstå báhti ja gánnå árru. Mánájkonvensjávna le oassen almasjrievtesvuodajs ja vaddá mánájda ja nuorajda sierra suodjalimev. Áhpadusán hæhttu liehket aktisasjvuohta almasjrievtesvuodaj, sæmme báttå gå oahppe galggi diedojt ámastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvasasjvuohta ja dássádus li árvo maj hárráj ulmutja li rahtjam ájgi tjadá, ja ma vilák gátseduvvat ja nanniduvvat. Skávllå galggá diedojt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppijt galggá avtaárvvasattjat dâmadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvasasj máhttelisvuodajt vaj máhtti iesjradálasj válljimijt dahkat. Skávllå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev

vaj divna bessi aktisasjvuodav dábddát skávlán ja sebrudagán. Mij máhttep ham divna átsádallat mij muhttijn tjuolldasip ja sjaddap sierralágátja. Danen hæhttup dábddát mijá ærádisá dáhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigálattja. Ándagisluojttem, guojmmegieresvuohta ja solidaritiehtta li dárlulattja vaj ulmutja galggi ávddánit. Ájnegattjaj vissesvuohta ja oamedábddo galggá duodaj dáhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjij ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gáktu duostodit vaj ij dássjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávlá galggá oahppijda vaddet histávrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhttá bisodit ja ávdedit ietjas identitiehtav sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuodan.

Dádjadus ietjama histávrás ja kultuvras le ájnas oahppij identitiehta ávddánibmáj ja dat vaddá dábdiv gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábdiv daj árvvojt ja árbbedábijt ma ulmutjijt tjoahkkij rijkan. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijka tjoahkke kultuvrraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvrraárbbe le oasse Vuona kultuvrraárbes. Mijá aktisasj kultuvrraárbbe le ávddánam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahhte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnnasa vaj ájnegattja galggi dábdiv sijn gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuoha ja tjadná ájnegattjaj identitiehtav stuoráp aktisasjvuohat ja aj histávrálasj aktijvuohat. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvrraávddivbuktemis ja dábijs, sjaddá hábbmit sijn identitiehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuohat.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaadnjen sjaddat, ja gielalasj identitiehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábdiv gullut juosik ja kultuvralasj diedulasjvuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dássálaháj tjállemgiela girjedárogiella ja ádádárogiella.

Vuona sevvamgiella le dâhkkiduvvam âllesârvvusasj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalásj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dâdjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájâdusâjda ja dâbijda. Divna oahppe galggi bessat âtsâdallat gâ máhtti moadda giela, de le dat resurssan skâvlân ja sebrudagán.

Âhpadusá baktu galggi oahppe dâdjadusáv oadtjot sáme âlgoálmuk histâvrâs, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodajs. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjâvnâjt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán álmukjuohkusin ma li tjuohtejagijt Vuonarijkan gávnum, le dâlla stâhtus nasjunâle unneplâhkon mijâ rijkajgasskasasj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehtsesuobmelattja, roma ja romaniálmuk/tâhtara. Dâ álmukjuohkusa li aj læhkâm siegen hábbmimin vuona kultuvraárbev, ja âhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dâj álmukjuohkusij hárráj.

Âjgij tjadá le vuona sebrudahka bájnum duot dât âjggedâbes ja kultuvradâbijs. Mijâ âjge gâ álmuk le nav moattebelak gâ goassak, ja gâ værált tjanâduvvá lâvddâbut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dâdjadusá âjnasa. Skâvllâ galggá âvddânahttet âjnegattjaj identitiettav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dillâj, sâmmi bâttâ gâ galggá gaskostit aktisasj ârvojt ma li dârbulattja oassâlastâjtjit moattevuodan, ja rabâjtjit uvsajt væráldij ja boahteâjggâj.

1.3 Lâjttâlis âjâdallam ja estetihkalasj diedulasjvuohhta

Skâvlân galggi oahppe hârijânit diehtemvâjnogissan sjaddat ja gatjâlvisâjt bajedit, diedalásj ja lâjttâlis âjâdallamav âvddânahttet, ja dâmadit estetihkalasj diedulasjvuodajn.

Âhpadus galggá oahppijda vaddet dâdjadusáv gâktu lâjttâlisât ja diedalattjat âjâdallat. Lâjttâlis ja diedalásj âjâdallam le adnet jergav guoradalle ja systemâhtalásj vuogijn gâ konkrehta praktijkalasj hâsstalusaj dejvadi, dâhpâdusâj, moalgedimij ja máhttohámiij. Âhpadus galggá vaddet dâdjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalâjtjit vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij vâlljim vâjkkut dav majt vuojnep.

Jus âdâ dâdjadus galggá badjânit, de vierttiji ieme âjâdusâ guoradalâduvvat ja lâjteduvvat

teorijaj, vuogij, argumentaj, åtsådallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogáldov árvustallat ja lájttálisát ájádallat gáktu máhtto ávddánahteduvvá. Sij galggi aj dádjadit jut sijá ietjasij åtsådallama, vuojno ja vissesvuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gájbbet máhtov, valla vaddá sæmme báttá sajev juorrulibmáj ja árvvedahtesvuotaj. Åhpadus vierhti dan diehti åhtsát jæbduvuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájádallamij hárráj mij gájbbeduvvá gå le ådå máhtov ávddánahttemin.

Etihkalasj diedulasjvuoha le biedjat duov dáv dárbov nubbe nuppe vuosstij mij le dárbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdåsvásstediddje ulmusj. Åhpadus galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit etihkalasj árvustallamijt dagátjit ja oahpåsmahtátjit sijáv etihkalasj tjuolmajda.

Lájttális ájádallam ja etihkalasj diedulasjvuoha le sihki gájbbádus ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dájdov. Praktihkalasj virgástallam ja dájdalasj barggo gájbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuoha

Skåvllå galggá oahppijt dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav, ja dibddet sijáv åtsådallat máhttelisvuodajt vuojnnet ja ájádusájt dåmadibmen dahkat.

Máná ja nuora li diehtemvájnogisá ja sihti ájttsat ja dahkat juojddá. Åhpadusán galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisvuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjálvisájt bukte, guoradallat ja gæhttjaladdat le ájnas gå oahppamav tjiegnodi. Skåvllå galggá vieledit ja ásadi máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávddånit dåbdudagáj ja ájádallamij baktu, ja estetihkalasj ávddånbuktemvuogij ja praktihkalasj dájmaj baktu. Nuoramusájda le ståhkam dárbulasj soaptsoma ja ávddánahttema hárráj, valla åhpadusán åbbålattjat vaddá ståhkam máhttelisvuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukvuoha boanddot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttá ådåsis ájádálátjit ja máhtukvuodav æládusbargguj, nav vaj ådå ájádusá dåmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dájmaj baktu oahppi, ávddánahtti máhtukvuodav

ávddánbuktet moatte láhkáj, ja gássjelisvuodajt tjoavddet ja ádá gatjálvisájt bajedit.

Dájddaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávddánibmáj. Mijá estetihkalasj dábduhka ávddán gá dejvadip duojna dájna kultuvralasj ávddánbuktemijn, ja da li buktemin ádá perspektijvajt. Dájdda- ja kultuvrraávddánbuktema li aj ájnasa ájneggattaj persávnálasj ávddánibmáj. Kultuvralasj átsádallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat átsádallat moattelágásj kultuvrraávddánbuktemijt skávlláájge tjadá.

Stuoráp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosessas dárbulattja oahppij ávddamij ja identitehtaávddánibmáj. Skávllá galggá árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvájnov ja hábbminfámov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fámov ábbá vuodoáhpadasá tjadá.

1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjuohta

Skávllá galggá viehkedit vaj oahppe ámastu ávov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dálkádagá ja birrasa gáktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdásvásstádus háldadit luondov dágálettjat. Áhpadasá baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávddánahttet vieledusáv luondo hárráj. Oahppe galggi luondov átsádallat ja dábddát dav gálldon ávkkáj, ávvuj, varresvuohkej ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjuodav ávddánahttet gáktu ulmutij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dálkádahkaj, ja dan láhkáj mijá sebrudagáv. Skávllá galggá oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gáhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Máná ja nuora galggi dámadit udnásj ja ihttásj hásstalusájt, ja mijá boahhteájgge le gáktu boahhte buolvva háldat ednamjårbbádisáv. Globála dálkádakrievddama, nuoskodibme ja biolávgálasj moattevuoda massem le dajs stuorámu birásájttemijs væráldin. Dájt hásstalusájt vierttip aktan tjoavddet. Mij dárbaht máhtov, etihkalasj diedulasjuodav ja teknolávgálasj innovasjávnuv gávnatjit tjoavddusijt ja dagátjit dárbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttet bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassálasstem

Skávllá galggá oahppijda vaddet máhttelisvuodav oassálastátjit ja áhpatjit mij demokratijja le almmaláhkáj.

Áhpadus galggá ávdedit oassalasstemav demokrátalasj árvoj gáktuj ja demokratijja gáktuj ráddimhábmén. Oahppe galggi oadtjot dádjadusáv demokratijja njuolgasusáj hárráj ja dárbov dajs. Sebrudagás oasev válldet máksá vieledit ja dáhkkidit vuodulasj demokrátalasj árvojt degu gasskasasj vieledusáv, gierddisvuodav, ájnegattjaj jáhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja válljimijt. Demokrátalasj árvo vierttiji ávdeduvvat oassálasstema baktu álles áhpadusmannulagán.

Skávllá galggá demokrátalasj árvojt ja guottojt ávdedit vuosstebiellem ávddágáttojd ja badjelgæhttjamijda. Skávllá galggá dádjadusáv vaddet jut ulmutja ælla avtalágátja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfálasj vuogijn.

Demokrátalasj sebrudagán le álles álmugin sæmme rievtesvuoda ja máhttelisvuoda oassálastátjit mierredimprosessajda. Binneplågov suodjalit le ájnas prinsihppa demokrátalasj riektástáhtan ja demokrátalasj sebrudagán. Demokrátalasj sebrudahka suodjal aj iemeálmugijt ja binneplågo álmugijt. Álgoálmukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaáhpadusáv. Divna oassálasste skávllåaktisasjvuodan vierttiji ávddánahttet diedulasjvuodav sihki binneplågo- ja ieneplågoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj barggij, dialåvggáj ja vuojnoj moattevuohatj. Barggo sajev dahkat moattevuohatj avta bielen ja sæbrudahttet ájnegattjav nuppe bielen gájbbet diedulasj árvvovuojnov ja profosjonála dájdo dájmadimev.

Skávllá le dakkár sadje gánná máná ja nuora átsádalli demokratijjav almmaláhkáj. Oahppe galggi bessat átsádallat sijáv gullidali skávllåárggabiejven, jut siján le almma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsádallat ja dájmadit duov dáv demokrátalasj oassálasstemav, sihki bæjvålasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialåvggá áhpadiddje ja oahppe gaskan, ja skávllå ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gå oahppij jiedna gullen sjaddá skávllån, átsádalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsádallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppijt ávdåsvåssteddijj sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj

Skávlán le sihki ávddamdoajmma ja áhpadosdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpadosá hárráj, ávddánibme ja ávddam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájmov.

Vuodoáhpados le ájnas oasse iellemájge ávddamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdásvásstádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpados galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpados galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpadosaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmmi bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá vierti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohatj ja nuorravuohatj.

Áhpados galggá álles almatjav ávddadit ja vaddet juohkkahattjaj máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávddánahttet. Ávddam dáhpáduvvá gá oahppe oadtju diedoijt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávrás, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuoynos. Ávddam dáhpáduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hásstalusáj baktu áhpadatijn ja skávláárggabiejve. Valjesvuohta dájmajs, strukturidum ja ulmmelasj bargos gitta hæhkka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamijt. Oahppe ávddáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávddedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hásstalusájt foarmmalij ja fáhkastáffa viehkijn, ja gá adnuj válldi viehkenævojt majna praktihkalasj dahkamusájt tjoavddi. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vásstedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vásstádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávddánibme

Skávlá galggá doarjjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávddánime bargadijn fágaj ja ietján skávláárggabiejve.

Oahppij identitiehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála

oahppam dáhpáduvvá sihki áhpadattijn ja ietjá dájmej baktu skávlán. Fágallasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmmá oahppij fágallasj ja sosiálasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábddi ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohtaj oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávlå galggá árvojt ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávgås mij vuosstalasstemijt duostot. Gå oahppij dejvat galggá áhpadiddje ávdedit guládallamav ja aktisasj bargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdås. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmme bále argumenterit ietjasij vuojnoj hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dâmadit moattemielakvuodav ja rijdojt, ja aktan átsátjit tjoavddusijt. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdåsvásstedit ja mierredit. Oahppjn ja sijdajn le aj ávdåsvásstádus ásedit buorre aktisasjvuodav ja birrasav. Nav gáktu ájnegis oahppe ásadi aktisasjvuodav skávlán, vaddá aktisasjvuoha ájnegattajda soappsomav, ávddánahttemav ja oahppamav.

Buorre dájddo ájnegattaj lunna le dárbulasj bisodittjat ulmusjuodjalimev j vieledusáv priváhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjås moalggema e galgá skávlán dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárrájánit vuohkasit dâmâdit ja ávdedit diedulasjvuodav ietjasa guottoj gáktuj. Moattelágásj guládallamvuoge ja teknologijja adno boannodot ja hásstal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárrájánit dâmadit ávdåsvásstádusájn juohkka aktijvuodan juogu skávlán jali skávlå ålggolin.

2.2 Máhtudahka fágáj hárráj

Skávlå galggá fága áhpadusáv árvustallat daj árvoj ja prinsihpaj milta ma li áhpadusá vuodon.

Fágallasj oahppam le guovdásj oasse ávddam- ja áhpadusvidnos vuodoáhpadusán. Fágáj oahppoplána vaddi sisanov duon dán fáhkaj ja vuodon le dát definisjâvnnâ máhtudagás:

Máhtudahka le máhttet åmastit ja adnet máhtov ja tjehpudagáv vaj hásstalusáj rijbat ja dahkamusájt tjoavddet oahpes ja amás aktijvuodajn ja

dilijn. Máhtudahka sisadná dádjadusáv ja máhtukvuodav árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda.

Máhtudakbuojkuldagáj dádjadus viertti liehket vuodon gá skávllá le barggamin oahppoplánaj ja árvustallamin oahppij fágalasj máhtudagáv. Fágaj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjvuohka fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dádjaduvvat ulmmeaparagráffas ja ietjá ásijs oahppoplánan.

Máhtto merkaj diehtet ja dádjadit diedoijt, buojkuldagáijt, teorijajt, ájádusáijt ja aktisasjvuodajt duon dán fáhkasuorgen ja tiemájn. Tjehpudagá li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gássjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadná duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiála, kreatijva ja gielalasj tjehpudagáv.

Máhtudakbuojkuldahkaj gullu aj dádjadus ja máhtukvuohka árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda fágáj hárráj, mij le ájnas dádjadittjat teorehtalasj runádimijt ja praktihkalattjat barggat. Árvvaladdam ja lájttális ájádallam le oassen guottoj ávddánahttemis ja estetihkalasj árvustallamdájdos.

Skávllá galggá sajev vaddet tjiegnodimoahppamij nav vaj oahppe ávddánahtti dádjadusáv guovdásj elementajs ja aktisasjvuodajs fágan, ja nav vaj oahppi adnet fágalasj máhtov ja tjehpudagáijt oahpes ja amás aktisasjvuodajn. Fágaj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamusáj ja oassálasstet málsudahkes dâjmajn stuoráp kompleksitiehtajn.

Tjiegnodimoahppam fágajn máksá adnet máhtov ja tjehpudagáijt moatte láhkáj, nav vaj oahppe maŋenagi máhtti rijbadit duon dán fágalasj hásstalusán ájnegattjat ja aktan iehtjádij.

Áhpadiddje ja skávllá jádediddje vierttiji dâjvváj árvvaladdat aktisasjvuodav fága oahppama ja badjásasj ulmij gaskan, árvoj ja áhpadusá prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagá

Skávllá galggá láhtjet dilev ja doarjjot oahppij ávddánimev dajs vidá vuodulasj tjehpudagájs álles áhpadusmannulagá tjadá.

Jus galggap rijbbat væráldin gánná ienŋilsgiella aneduvvá rijkajgasskasasj guládallamin, le

dárbulasj adnet ieŋŋilsgielav ja diehtet gáktu giella aneduvvá duon dán aktijvuodan. Dát merkaj ávdedit báhkoboannudagáv ja tjehpudagáv anátjit giella jiednasystemav, duollatjállemav, grammatihkav ja prinsihpajt gárgadis- ja tækstadahkamij, ja máhttet gielav hiebadit duon dán fáhkaoassáj ja guládallamdilláj. Dát sisadná sieradit njálmálasj ja tjálasj giellaanov ja formálasj ja iehpeformálasj giellaanov. Vijdábut merkaj dat vieledit kultuvralasj sæbrástallamvuogijt ja vættsásvuodakonvensjåvnåjt gå lip gielav adnemin. Gielav oahppá gå adná tevstaj valjesvuodav, gånå

2.4 Oahppat oahppat

Skåvllå galgga oahppiijt viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjrådálattjat åmastittjat.

Gå oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágalsj åvddånimev, de oadtju dassta iesjrådålasjvuodav ja rijbadimdåbdov. Åhpadus galggå åvdedit oahppij motivasjåvnåv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov ålles iellema oahppamij. Gåjbbeduvvá åhpadiddijs snivva oahppij åvddånimev tjuovvot ja vaddet sidjij dårjav mij le hiebaduvvam ålldarij, ållesvuoda- ja doajmmavuodadåssáj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjådi oahppamav máhtti oahppe maŋenagi åvddånahttet diedulasjvuodav ietjasa oahppamprosessaj hárráj. Oahppe gudi oahppi gatjålvisåjt bajedit, vásstadiusåjt åhtsåt ja diededit ietjasa dádjadusåv duon dán låhkáj, máhtti maŋenagi aktijvalasj rållav oadtjot ietjasa oahppama ja åvddånime hárráj. Håsstalusáj bargadijn oadtju oahppe máhtov gáktu sij oahppi ja åvddåni fågan. Tjiegŋalap dádjadus åvddån gå oahppe vuoŋni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gå máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gå åmastit, juogadit ja lajttålisåt dåmadit máhto hárráj.

Våjku oahppe rahtjalisåt barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn håsstaluså gå oahppat galggi. Sivå li ålu moattelågåtja. Åjggomuså åvdedit máhtukvuodav iellemåjge oahppamij divna oahppij hárráj gåjbbet vijdes lahkanimev skåvllå bieles.

2.5 Doaresfágallasj tiemá

Skávlå galggá ávdedit oahppamav dan gálmå doaresfágallasj tiemájn álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesátvuohta, ja guoddelis ávddånibme.

Dá gálmå doaresfágallasj tiemá oahppoplánajn vuolggi ájggeguovddelis sebrudakhásstalusájs ma gájbbedi berustimev ja ratjástimev ájnegisalmatjijs ja bájkálasj sebrudagá aktisasjuodas, nasjunálattjat ja globálalattjat. Oahppe oadtju máhtudagáv dajs doaresfágallasj tiemájs gá barggi tjuolmaj duot dát fágas. Oahppe galggi dádjadit hásstalusájt ja juorev dájn tiemájn. Sij galggi dádjadit gáktu mij máhto ja aktisasjburgo baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmajda ja báhtusijda.

Máhtto ja diedo gávnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuji moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnet aktijvuodajt fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemájn, báhti ávddån fágaj máhtudakulmijn dalloj gá le ávkálasj.

2.5.1 Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme

Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme doaresfágallasj tiebmán skávlån galggá oahppiida vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellenválljimijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávvå ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda välljimijt ájnegattjajda, le buorre álmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnasa gá galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dâmadit miehtemannamijt ja vuosstemannamijt, ja persávnâlasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuohta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnâlasj ruhta. Árvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájâjt máhttet biedjat ja vieledit iehtjâdij, ja máhttet dâmadit ájâdusájt, dâbdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuollâj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrátallasj gájbádusáj, árvoj ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastátjit demokrátallasj prosessajda. Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuohta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuohta. Sij galggi dádjadit demokratijjan li moadde háme, vuoge ja avddánbuktema.

Gå barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuohta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet politihkalasj barggij, sæmmi bättå gå sebrudagán le dárbo vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij sivijla sebrudagás. Skávlå galggá oahppij arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddánahttemijn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrátallasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gå galggi dáhkkidit sihki ieneplågo rievtesvuodajt ja binneplågo rievtesvuodajt. Sij galggi hárrjánit lájttálasát ájádallat, oahppat dåmadit gå vuojno ja ájádusá båhti vuosstálakkoj ja vieledit gå ulmutja e guorrasa. Gå tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddánibme

Guoddelis ávddánibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddánimvuoges sebrudagán, ja gåktu dajt dåmadit. Guoddelis ávddánimen le gatjálvis iellemav ednamin suodjalit ja udnásj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahnte buolvaj máhttelisvuodajt ietjasa dárbojt huksat. Guoddelis

ávddánimen le dádjadus aktivuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatijj viessomvuoges ja resurssaanos badjáni vájkkudusá bájkálattjat, guovlo ja globála hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddánahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdásvasstediddje válljimijt válldet ja dâmadit etihkalattjat ja birásdiedulattjat. Oahppe galggi dádjadit ájnegattjat dâmadime ja válljima li ávkálattja. Tiemájn li tjuolma tjanádum birrasij ja dálkádahkaj, hedjovuhtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuhtaj, dássásasjuhtaj, demografijjaj ja áhpadussaj. Oahppe galggi oahppat aktivuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddánimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmutijjida, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktivuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddánimen le guovdátjin dán tiemán. Teknologijjaávddánibme máhttá tjoavddet gássjelisvuodajt, valla máhttá aj buktet ádâ. Máhtto teknologijja hárráj buktá dádjadusáv makkir juore ma máhtti badjánit teknologijja anedijn, ja gáktu dajt máhttá giehtadallat.

3. Prinsihpa skávlå dâjmajda

Skávllå galggá duosstot oahppijit luohádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hásstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat vierti skávllå ásadit buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjåvnåaktisasjuodav mij berus skávlå ávddánimev.

3.1 Sebrudahtte oahppambirás

Skávllå galggá sebrudahtte aktisasjuodav ávddánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gâjkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gânnå oahppe arvusmahteduvvi fâgalasj ja sosiála ávddánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dâbdâ, máhttá dat oahppamav gâhtsat. Jasska oahppambirrasa ávddánahteduvvi ja bisoduvvi

tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávlå barggijn, æjgádijn ja æjgátåvdástiddjijn ja oahppijn le åvdåsvåsståduv aktan åvdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gåtsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn åvdedit sebrudahtte ja arvusmahtte oahppambirrasav, de galggå moattevuolta dåhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassålasstem galggå skåvlå bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassålasstet ja válldet åvdåsvåsståduvåv oahppamaktisasjvuodas majt dahki aktan åhpadiddjij juohkka biejeve. Oahppe åjådalli, åtsådalli ja oahppi aktan iehtjådiij oahppamprosessaj baktu, gulådallama ja aktisasjbargo. Skåvllå galggå oahppijt oahppat dáj dov vuosedit gå moalgedit iehtjådiij hárráj, ja oahppat gåktu aktanbarggat duon dán dilen.

Dåbe ja árvo ma bájnni oahppamaktisasjvuodav, li åjnnasa oahppij sosiåla åvddånibmáj. Rådnavuohta vaddå dåbdov aktan gullut ja dahki mijåv divnajt binnebut rassjen. Gå åtsådallap mij lip dåhkkiduvvam ja luohtheadusåv dåbddåp, oahppat årvon adnet iehtjama ja iehtjådit. Oahppe galggi oahppat ærådisåjt vieledit ja dådjadit divnajn le sadje aktisasjvuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histåvrrå, ja sijån le dårvvo ja åjgomuså boahhteåjggáj. Gå mánå ja nuora dåbdi vieledusav ja dåhkkidimev åhpadusån, vadda dat sidjij dåbdov gullut aktisasjvuohatj.

Gå adni duov dáv åhpadusarenåv máhttå skåvllå oahppijda vaddet praktihkalasj ja iellemlahka åtsådallamijt ma åvdedi motivasjåvnåv ja dådjadusåv. Lahkabirrasa ja sebrudagå berustibme buktå positivitehtav skåvlå ja oahppij åvddånibmáj. Duot dát aktisasjbarggo bájkalattjat, nasjunålalattjat ja rijkajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav åjggeguoskavasj åssjijn. Máhttolånudibme ulmutjij juohkka ålldarin ja moattet guovlot væråldin vaddå oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, åvddamij ja identitehttaj ja vuoset årvov aktisasjbargos miehtáj gielalasj, politihkalasj ja kultuvralasj rájáj.

3.2 Åhpadibme ja hiebadum åhpadus

Skåvllå galggå låhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet åjnegatttaj motivasjåvnåv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja åvddånibme galggå liehket guovdåtjin skåvlå dájman. Oahppe båhti skåvllåj gengga sierra åtsådallamij, ieme diedujn, guottoj ja dårboj. Skåvllå viertti divna

oahppijda vaddet avtaárvvusasj máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddánibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábddi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dáj dov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhp adusán dárba hip moattelágásj oahppam dáj majt ja – resursajt árvvedahhte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnegis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuoh taj ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávl lá duosstu divna oahppijt rahtjalis, valla almma vuorddemusáj, ja vaj áhp adiddje vuosedi profesjonála dáj dov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tji eg nudagájt duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tji eg nudimoahppamij, de li vieledime jut oahppijn gaskan le ærádis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbb eduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdu tjijs máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnegis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sáv rebu ja iesjrádálattja. Gæhttaladdam ja mieddema máhtti liehket gáll don oahppamij ja iesjdáb dduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdásvástádus le oahppijda jasskavuodav vaddet rájáj rasstitjit ja gæhttalattatjit juojddá mij le gássjelis.

Árvustallam oahppij fág alasj máhtudagás vadda gáváv dassta majt oahppe máhttá, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddánimev ávdedit. Dárkustallat ja váksjot oahppijt le vájkkudus gátsedittjat ájnegattjajt ja skávlá bargo ávddánimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávl lá ja áhp adiddje vierttiji gávnnat ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebadah tes báhtusijt duot dát árvustallam diles. Boasto adno árvustallamis máhttá vánedit ájnegattjaj gáváv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddánimev.

Hiebaduvvam áhp adus le ásadibme majt skávl lá dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávkev gá máhttelis dábá lasj áhp adusás. Skávl lá galggá duola dagu hiebadit áhp adusáv barggovuogij ja pedagogihkalasj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplána ja árvustallama baktu. Áhp adiddje vierttiji adnet buorre fág alasj dáj dov gá barggi hiebaduvvam áhp adusáj n.

Buorre árvustallam, gánná vuorddemusá li tji elggasa ja oahppe oassá lassti ja guládalli oahppama bargadijn, le tjávda hiebadittjat áhp adimev. Áhp adiddje galggi áhp adattijn doarjjot ja bagádallat oahppijt ulmijt biejatjit, válljitjit hiebalgis barggovuogijt ja árvustalátjit ietjas ávddánimev. Skávl lá viertti gárvedit buorre aktijvuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fág an vaj áhp adus dáb ddu rijbadahtte ja nuohkásit hássaliddje.

Hiebaduvvam áhp adus gullu divna oahppijda, ja galggá nav álov gá máhttelis dáhp aduvvat variasjáv náj ja hiebadimij baktu oahppij moattevuoh taj aktisasjvuodan. Oahppe gæenna li

dárbo hiebaduvvamijda duodden dábalasj fálaldahkaj, galggi oadtjot sierraåhpadimev. Oahppe máhtti vájvástuvvat, ja máhtti liehket gássjelisvuoda oahppama hárráj åhpadusmannulagán. Åhpaddje máhtti buorre dårjav oadtjot ietjá virgálettjajs hásstalusájt gávnatjit ja vattátjit oahppijda dav viehkev majt dárba. Ájnas le oahppij åvddånime hárráj jus dájma båhti jåhtuj nav ruvva gå máhttelis gå hásstalusájt ielvi.

3.3 Aktisasj barggo sijda ja skåvlå gaskan

Åhpodus galggå åsaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasj barggo galggå oahppij oahppamav ja åvddånimev nannit.

Buorre gulådallam sijda ja skåvlå gaskan buktå buorre båtusijt skåvlå bargguj åhpodusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Æjgådijn ja æjgátåvdåstiddijn le oajvveåvdåsvåsståduv mánå bajåsgiessema ja åvddånime åvdå. Sij li mánå ja nuoraj åjnnasamos huvsulattja ja sijån le máhtto mij skåvllåj le åvkken gå galggi doarjjot oahppij åvddamav, åhpodusåv ja åvddånimev. Skåvllån le bajemus åvdåsvåsståduv åsadittjat aktisasj bagov sijån. Dåt merkaj æjgåda ja æjgátåvdåstiddje vierttiji oadtju dajt diedoijt majt dárba vi vaji bessi mánåj skåvllåårggabiejev vájkkudahttet.

Sijda guotto skåvlå hárráj le viehka åjnas oahppe berustibmáj skåvllås ja skåvllårahtjama hárráj. Æjgåda ja æjgátåvdåstiddje båtvi skåvllåj duojna dájna dárbujn, vuorddemusáj ja vuojnoj skåvlå ulme ja bargo hárráj. Dåssta máhtti badjánit åssje ma skåvllåj li gåssjela giehtadallat. Skåvllå viertti vaddet tjielgga diedoijt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahtte. Buorre ja åskåldis dialåvggå le gasskasasj åvdåsvåsståduv. Skåvllå viertti huoman vieledit jut divna oahppe e sæmme viehkev ja dårjav sijdas oattjo.

3.4 Åhpodus åhpodusvidnudagån ja barggoiellemin

Åhpodus åhpodusvidnudagån ja barggoiellemin galggå praktihkalasj

åtsådallamijt vaddet ja guoskavasj máhtudagáv, ja gárvedit dajda fágallasj gájbbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemín vuorddemin.

Åhpadus åhpadusvidnudagán le oasse åhpadusmannulagás viddnooahppiida, oahppokandidáhtajda ja barggogirjiekandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoåhpadusán oasev åhpadusás barggoiellemín. Fáhka- ja virggeåhpadus galggá ávddadit ja åhpadit tjiehpes, máhtulasj, sjuggelis ja ádåájádalle fáhkabarggiit. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasj åtsådallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjiekandidáhta galggi åtsådallat ja oasev válldet åhpadusvidnudagá ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjiekándidáhta e boade barggoiellemij sæmmi máhtukvuodajn ja dárboj. Buorre aktisasj barggo skávlå ja barggoiellema gaskan vaddá máhttelisvuodajt vaj ienebu máhtti ávdåsvásstádusáv válldet ietjasa åhpadusás ja dábddåt sij li oassen barggoiellemis ja sebruikiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasasj dádjadusáv ja ávdet åhpadusá ulmev gárvedittjat ájnegattjajt boahhteájge barggoiellemij.

3.5 Profesjåvnåaktisasjvuohta ja skåvllååvddånibme

Skåvllå galggá liehket profesjåvnåfágallasj aktisasjvuohta gånå åhpadiddje, jádediddje ja ietjá virgalattja árvvaladdi aktisasj árvojt, ja árvustalli ja ávddånahtti ietjasa bargov.

Skåvllå sebrudakinstitusjåvnnån le vælggogis ásadit ja dájmadit árvojt ja prinsihpajt vuodoåhpadussaj. Skåvllåæjgádijn, skåvllåjådediddijn ja åhpadiddijn le ietjasa rállåj milta aktisasj ávdåsvásstádusáv ásadit buorre ávddånimev skåvlån. Sij vierttiji aktan ásadit vaj skåvlå barggo tjuovvu álles oahppoplánav. Buorre ja systemáhtalasj aktisasj barggo mánájgárde ja skåvlå gaskan, ja dásij gaskan åhpadusmannulagán, ja skåvlå ja sijda gaskan giehpet lávkkistagáv dáses dássáj.

Åhpadiddje le roallamodælla mij galggá jasskavuodav ásadit, ja oahppijt bagádallat åhpadusmannulagán. Åhpadiddje le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahttá ja

mávtástuhtta oahppijit áhpatjit ja ávddánittjat. Áhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegis oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijit ma e vuorbástuvá välljimij, e dábda ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahtte ja vuordedahtte. Gá barggi aktisasjuoda hárráj, ja oahppij hárráj vaj galggi gullut dan aktisasjuohtaj, de áhpadiddje ávdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dárjav fágallattjat ja dábdoj hárráj.

Áhpadiddjeprofesjávnnán le profesjávnbarggo aktisasj árvot ja aktisasj átsádim- ja átsádallam máhttovuodujn. Profesjávnná ja ájnegis áhpadiddje háldat ávdásvásstádusáv vuosedit dájdiv moattebelak gatjálvisájn. Áhpadiddje ja jádediddje ávddánahtti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dájdiv dialávgá baktu ja gá aktan barggi barggoguojmij. Profosjonála dájdiv ja ávddánibme dáhpáduvvá aktugattaj ja aktan iehtjádij. Fágallasj dájdiv gájbbet aktelasj ádstuhttemav. Áhpadiddjeprofesjávnná viertti dan diehti árvustallat ietjas pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láhkáj dejvadit oahppij ja oahppejuohkusij.

Gássjelis pedagogihkallasj gatjálvisájdá ij le agev njuolggá vásstádus. Skávlá bargge vierttiji dan diehti dáhkkidit ietjasa árvustallammáhtukvuodav áhpadattijn. Áhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, ávddánimev ja ávddamav doarjot. Áhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli áhpadime planimav ja tjadádimev, ávddánahtti boandáp dádjadusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjávnná máhttovuodujn ja vuodoáhpáduvvá árvvovuodujn.

Profesjonála aktisasjbarggo skávlájn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skávlá jádedibme gájbbet aj jádedimfágallasj legitimitiehtav ja buorre dádjadusáv pedagogihkallasj ja ietjá hásstalusájs majna áhpadiddje ja ietjá bargge dejvadi. Buorre jádedibme vuorot aktisasjbarggo ja relasjávnnáj ávddánimev tsieggitijit luotadusáv organisasjávnnán. Skávlá jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja áhpadiddij oahppamij ja ávddánibmáj. Skávlá jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasjbargov jádedit áhpadiddij gaskan ja viehken ávdedit buorre ja nanos birrasav gánná divna sjaddá miella barggat buoremus láhkáj. Skávlá jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessi buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa ávddánahttet.

Buorre skávlá ávddánibme gájbbet sajev gatjádallattjat ja vásstádusájt átsáttij ja profesjávnná aktisasjuodav gánná skávlá barggo ávdet oahppij oahppamav ja ávddánimev. Divna bargge skávlán vierttiji oassálasstet profesjonála oahppamaktisasjuohtaj vaj skávlá ávddán. Dat merkaj jut aktisasjuohta árvvaladdá árvvoválljimav ja ávddánahttendárbov, ja adna átsádimev, átsádallamij tjanádum máhtov ja etihkallasj árvustallamijt vuodon dájmajda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasjbarggij, doarjja ja bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrás skávlá ávdet juogadim- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjvålasj æjvvalime oahppij ja åhpaddijj gaskan realiseriduvvi skåvlå ulme. Åhpaddje sjaddi konkrehta åhpaddusdilen åtsådallat åssijjt duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat låsep hiebadimijt mij guoskå åjnegas oahppij vieledibmáj ja aktisasjuoda vieledibmáj, doarjjot ja gájbbådusåjt buktet, skåvllåårggabiejve gaskan dálla ja dan bargguj mij gullu boahhte åjgev gárvedit. Divna oahppe ælla avtalågåtja, ja mij le buoremus oahppij vuoksuj le vuodogatjålvis åbbå åhpaddusan. Dáv gatjålvisåv vierttiji divna våssteddit ådåsis juohkka bieje skåvlån.